

Бојан Симић

виши научни сарадник

Институт за новију историју Србије

Београд

УДК 94(497.11)“1941”

070:929 Русо А.

СРБИЈА 1941. ВИЂЕНА ОЧИМА ИТАЛИЈАНСКОГ НОВИНАРА АЛФИЈА РУСА*

Апстракт: У раду се на основу текстова објављених у штампи и мемоарских записа чувеног италијанског новинара Алфија Руса анализира његов поглед на Србију, како непосредно пре Априлског рата, тако и током прве године окупације. Русо је био дугогодишњи дописник италијанског листа *Ла stampa* из Београда и добро је познавао ситуацију, како у Србији, тако и у региону. Остварени контакти омогућили су му јединствени увид у компликоване односе међу југословенским народима, као и њихова становишта по бројним питањима. Његов поглед изнутра као странца важан је за боље разумевање ситуације у тадашњој Србији и Југославији.

Кључне речи: Други светски рат, Србија, 1941, штампа, Алфио Русо

Алфио Русо (Alfio Russo) био је један од најпознатијих италијанских новинара двадесетог века. Рођен 1902. на Сицилији, у сиромашној породици. Само на инсистирање и уз помоћ његовог тадашњег учитеља, родитељи га нису повукли из школе после четири разреда. Већ са осамнаест година почео је да се бави новинарством. Након рада у неколико мањих листова, прелази у римски *Секоло* (*Secolo*). Из њега одлази у торинску *Ла stampa* (*La Stampa*) и ради као дописник из иностранства. Из Југославије пише за време и после Марсејског атентата. Након тога одлази у Африку и редовно обавештава италијанску јавност о рату у Етиопији. Одатле извештава пишући оде победама италијанског оружја и Мусолинију.¹ Средином 1937. постаје стални дописник *Ла stampa* из Београда, све до агресије на Југославију априла 1941. Током Другог светског рата дописник је са Балкана, а путује и на Источни фронт. Већи део 1942. проводи у Риму. Почетком 1943. се привремено повлачи из новинарства. Након савезничког уласка у Рим враћа се писању и 1944. покреће лист *Ла*

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

¹ Pierluigi Alloti, *Giornalisti di regime. La stampa italiana tra fascismo e antifascismo (1922–1948)*, Roma 2012, 58–60.

Сицилиа (*La Sicilia*). Након рата дописник је из Париза, а по повратку у Италију уређује *Ла нације* (*La Nazione*) из Фиренце. Круна новинарске каријере и велико признање за дотадашњи рад стиже 1961, када постаје уредник најпознатијег италијанског листа *Коријере дела сера* (*Corriere della Sera*). На том месту задржава се непуних седам година. Умро је 5. октобра 1976. у Риму.² Иначе, Русов случај, тј. да истакнути новинар из фашистичке епохе настави да се бави истим послом и достигне високе позиције, у Италији после рата није био ни јединствен ни редак.³

Русово писање и размишљање везано за Србију током судбоносне 1941. може да се прати кроз текстове које пише за *Ла стампу* из Београда до Априлског рата, а онда након окупације само у неким запажањима у његовим текстовима писаним из Загреба и Скопља. Главни извор за другу половину године су његови мемоарски списи који су скупљени и објављени у Риму октобра 1944. под називом „Револуција у Југославији“ (*Rivoluzione in Jugoslavia*). Ради се о записима и сећањима који, како сам аутор каже, „нису могли бити штампани у новинама“.⁴

Да бисмо лакше разумели текстове које је Русо писао за *Ла стампу* из Београда од средине 1937. до пролећа 1941, осврнућемо се на стање италијанске штампе у том периоду, као и на сам лист за који је извештавао. Штампа у Италији, нарочито након 1926. године, била је диригована и контролисана од стране режима. На врху пирамиде контроле налазило се Министарство за штампу и пропаганду (*Ministero per la Stampa e la Propaganda*) које је током 1937. преименовано у Министарство народне културе (*Ministero della Cultura Popolare*, скраћено *MinCulPop*).⁵ Оно је редакцијама давало прецизна упутства како и на који начин изабрати вести, састављати наслове, преламати текст, какав језик и стил треба користити... Уочи рата ово министарство је издавало око 4.000 директива годишње.⁶ У таквој ситуацији јасно је да није могло бити много говора о слободи штампе нити о слободи изражавања самих новинара. Све је то важило и за случај Алфија Руса и његове делатности у Југославији.

Лист *Ла stampa* основан је 9. фебруара 1867. у Торину под именом *Gazzetta Piemontese*, а садашње име носи од 1894. године. У почетку је излазила у тиражу од неколико хиљада, да би веома брзо стигла и до 50.000 примерака. У првим годинама фашистичке владавине лист је покушао да

² Биографски подаци преузети из: *La Stampa*, Anno 110, num. 218, 5. 10. 1976, 19. и *Una vita per il Giornalismo*. Alfio Russo, ur. Sebastiano Catalano, Acireale 1982, 7–40.

³ Више о тој тематици: Pierluigi Allotti, *Giornalisti di regime. La stampa italiana tra fascismo e antifascismo (1922–1948)*, Roma 2012.

⁴ Alfio Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, Roma 1944, 9.

⁵ Више о делатности поменутог министарства: Nicola Tranfaglia, *La stampa del regime 1932–1942, Le veline del Minculpop per orientare l'informazione*, Milano 2005.

⁶ Đovani Gocini, *Istoriја novinarstva*, Beograd 2001, 322–323.

заузме опозициони став, нарочито после убиства Матеотија, али је због тога био забрањен. Обнова рада је уследила заједно са променом руководства и доласком кадрова оданих режиму. Вишедеценијски уредник и сувласник листа Алфредо Фрасати је морао да оде.⁷ У периоду фашизма смењивало се више уредника, а најдуже је на том месту био Алфредо Сињорети (1932–1943).⁸ О свом раду је оставио сведочанство у виду књиге индикативног наслова *Ла stampa у црној кошуљи*.⁹ Према подацима из 1939. године, лист је био други по дневном тиражу у Италији са око 300.000 примерака, иза неприкосновеног *Коријере дела сера* који је имао рекордних 600.000.¹⁰ Током ванредних ситуација, као што је био рат у Етиопији, тај тираж био је већи и за четвртину.¹¹

Сређивање односа између Италије и Југославије у другој половини тридесетих година XX века био је један од основа да други по читаности дневни лист у Италији пошаље свог сталног дописника у Београд. Радило се о жељи италијанске владе да поврати пољуљане позиције у Југославији на политичком и економском плану, угрожених пре свега услед продора Немачке. Први текст који је за *Ла stampa* Алфио Русо послао из југословенске престонице најавио је посету председника југословенске владе и министра спољних послова Милана Стојадиновића Италији, планирану за децембар 1937. и приближио га тамошњем читаоцу. У тексту пуном похвала на рачун југословенског премијера истиче се да се ради о правом наследнику Николе Пашића, као и краља Александра, који је желео зближавање са Италијом али га је насилна смрт спречила у остварењу тог циља. Стојадиновић је у чланку приказан као човек „младих година и још млађег духа“, а побројани су сви његови резултати у економији, спољној и унутрашњој политици.¹²

⁷ Алфредо Фрасати (Alfredo Frassati, 1868–1961) био је италијански новинар и политичар. Био је најмлађи сенатор Краљевине Италије, а исту је функцију касније обављао и у Републици након Другог светског рата.

⁸ Алфредо Сињорети (Alfredo Signorette, 1901–1971) био је познати италијански новинар. Завршио је чувени универзитет Сапиенца (*La Sapienza*) у Риму и посветио се новинарству са посебним акцентом на међународну политику. Пре преузимања листа *Ла stampa*, био је главни уредник и уредник спољнополитичке рубрике многих фашистичких листова, а једно време и дописник из Женева. И после Другог светског рата бавио се новинарством и уређивао је неколико мањих листова. Написао је и више историјских и политичких књига.

⁹ Alfredo Signorette, *La Stampa in camicia nera*, Roma 1968.

¹⁰ Иза поменутих били су: *Газета дел пополо* (*Gazzetta del popolo*) са 260.000 и *Пополо д'Италија* (*Popolo d'Italia*) са 250.000 примерака. Gocini, *Istoriја novinarstva*, 324.

¹¹ Такође видети: Бојан Симић, „Торински дневник Ла Stampa о Милану Стојадиновићу“, *Токови историје* 2/2015, 44.

¹² *La Stampa*, Anno XVI, num. 289, 4. 12. 1937, 1; Више о посети Стојадиновића Италија децембра 1937: Бојан Симић, *Милан Стојадиновић и Италија. Између дипломатије и пропаганде*, Београд 2019, 101–122.

Русово писање пратило је генералну тенденцију италијанске дипломатије и њихов срдчан однос са председником југословенске владе. Од доласка у Београд до краја фебруара 1939, чак 73 текста везана за Стојадиновића биће потписана Русовим именом или иницијалима. Реално је претпоставити да је број достављених текстова и информација из Београда био и већи, јер му се и неки непотписани текстови могу приписати по стилу и локацији. У суштини, сам долазак Руса у Београд јасан је показатељ пораста значаја Југославије и њеног председника владе за Италију. Важно је напоменути да је гроф Ђано ценио Русов таленат за новинарство и да је на министрову препоруку Русо и почео да ради у торинском листу.

Врхунац наведене тенденције видимо у посвећивању великог простора Ђановој посети Југославији јануара 1939. У првом реду, наравно, налазио се Алфио Русо, као дописник из Београда, који је написао више чланака, понекад и два-три дневно. У њима је подвлачио широку популарност коју Ђано ужива у Југославији, атмосферу пријатељства између две државе, као и морал и чврстину фашизма као најбољег гаранта новог система у Дунавском басену и на Балкану... Новине су имале и свог фотографа који је током посете боравио у Југославији. У својим чланцима Русо је ишао чак толико далеко да је записао како се у Београду први пут осећа „жеља за сређивањем односа са Мађарском и успостављањем срдчанних односа“.¹³ Све то није потрајало јер је убрзо након Ђанове посете Југославији смењен Стојадиновић. Ипак, наклоност водећих личности фашистичког режима према њему је остала, иако је политичка реалност диктирала добре односе и са Цветковићевом владом.

Тренд позитивног писања настављен је и након пада Стојадиновића са власти, а Русо је у том периоду оставио и једно важно сведочење. Наиме, током интернације Стојадиновића Ђано је 25. јуна 1940, добивши од својих представника вести о томе да је живот његовог пријатеља у великој опасности, деловао тако што је одмах контактирао представнике Немачке који су одмах реаговали у циљу да се Стојадиновићу „спасе живот“.¹⁴ Алфио Русо је записао да је Италија била спремна да прекине дипломатске односе када су се појавиле ове вести и да би убиство Стојадиновића за Италију значило *casus belli*!¹⁵ Кнез Павле је, наводно, одговорио да он није убица и да Стојадиновићу неће фалити ни длака с главе. Отишао је и корак даље, тврдећи немачком посланику да је пријатељску политику према Осовини покренуо управо он и да је при том морао да савлада изванредан отпор код

¹³ *La Stampa*, Anno XVIII, num. 21, 25. 1. 1939, 1.

¹⁴ Galeazzo Ciano, *Diario 1937–1943*, Milano 2010, 446.

¹⁵ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 77. О односу италијанске дипломатије према Стојадиновићу након његовог пада видети: Bojan Simić, “Italian diplomacy on Milan Stojadinović after his fall from power”, *Istraživanja* 30 (2019), 256–271.

Стојадиновића. Немачки посланик је у свом извештају закључио да ће кнез учинити све да бивши премијер буде безбедан, али да ће одбијати сарадњу са њим и убудуће.¹⁶

Русо је у складу са италијанским интересима наставио да позитивно пише и о Цветковићевој влади, додуше умереније, што се посебно односило на њене пријатељске потезе према Осовини. Наведено пре свега важи за бурне догађаје из пролећа 1941, чему ћемо посветити више пажње. На другу годишњицу владе, 5. фебруара, Русо је написао чланак који умерено похвално говори о њеном деловању, истичући пре свега њене резултате у спољној политици и то што земља живи у „савршеном договору“ са „две велике силе“ Немачком и Италијом, а да нема никакву жељу да „чини услуге“ Енглеској.¹⁷ Овакви ставови пре свега су проистицали из надања да ће се ствари кретати тим током и служили су као индиректни притисак у том правцу. Иначе, Русо је у овом периоду боравио и у Битољу, на југу земље, одакле је извештавао са грчког ратишта. Ти извештаји били су очекивано пристрасни у корист италијанске стране и ратних интереса фашистичког режима.¹⁸

Италијанска штампа је помно пратила разговоре које су представници југословенске владе имали са немачким везано за приступање Југославије Тројном пакту. Због лоше ситуације за италијанске снаге у Грчкој, Мусолинију је било важно да и Југославија приступи пакту.¹⁹ Русо је из Београда имао своју улогу да прати реакције југословенских власти, али и јавности. Један од примера је боравак Драгише Цветковића у Салцбургу фебруара 1941, када се састао са Хитлером. Преносио је и писање југословенске штампе, надајући се, како се наводи у једном тексту, да би тај сусрет могао водити „коначном споразуму“.²⁰ Након уласка Бугарске у Тројни пакт, Русо је писао да ситуација у Југославији „сазрева“. У тексту спомиње могућност енглеских интрига али је изразио веру да то неће успети и да ће влада донети „исправну одлуку“.²¹ Током марта објавио је неколико сличних чланака који указују на јасну тенденцију владе ка формализацији пријатељства са

¹⁶ Dušan Biber, „O padu Stojadinovićeve vlade“, *Istorija XX veka* VIII, Beograd 1966, 56, fus. 190.

¹⁷ *La Stampa*, Anno XIX, num. 32, 6. 2. 1941, 6.

¹⁸ Италија је напала Грчку 28. октобра 1940. Рат се одвијао неповољно по Италијане и завршен је окупацијом Грчке тек априла 1941. озбиљнијим учешћем Немачке.

¹⁹ Русо је записао како је лично Ћану пренео почетком 1941. да је италијански престиж у Београду веома опао након пораза у Грчкој и да се сматра како италијанско оружје „не вреди ништа“, а да је била политичка и војна грешка започети тај рат. Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 81.

²⁰ *La Stampa*, Anno XIX, num. 48, 25. 2. 1941, 2.

²¹ *La Stampa*, Anno XIX, num. 53, 2. 3. 1941, 6.

Осовином, и то да је енглеска акција у Југославији осуђена на пропаст. Све те Русове тврдње деловале су потврђено даном потписивања пакта у Бечу. Занимљиво је да су и када је пуч у Београду већ био извршен италијански читаоци могли 27. марта ујутро на првој страни да прочитају Русов текст да је југословенски народ приступ пакту „дочекао са осећајем задовољства и олакшања“.²² Стварност се показала другачијом. Остаје питање да ли је Русо своје сумње, ако их је и имао, смео да напише у тексту који је био намењен италијанској јавности у строго контролисаној штампи. Очигледно је да он, с једне стране, није могао да поремети званичну линију, а с друге стране, ни сам није веровао да је могуће да дође до пуча.

Објашњење италијанској јавности о томе шта се заправо догодило у Београду Русо је дао тек након напуштања Југославије и оно је објављено 5. априла, дакле дан пре напада сила Осовине. У том тренутку италијански новинар се налазио у Трсту. У великом тексту на готово целој страни, са надсловом „27. март: дан лудила у Београду“, говорио је о „српској руљи пијаној од ракије шљивовице и засићеној од енглеске пропаганде“. Описи догађаја који су следили били су делом тачни а делом тенденциозни. Из њих је било јасно да се кривица приписује искључиво Србима, а да се указује на незадовољство у другим деловима земље где су посебно наглашени „Хрватска, Словенија, Војводина, Банат, Црна Гора и Македонија.“ Чак је писано о томе да ни већина српског народа није поздравила пуч.²³ У својим приватним записима поновио је суштину изречену у текстовима за италијански лист. Након што је указао на пад Француске, тежак положај Енглеске и окружење које је већ приступило Тројном пакту, Русо је записао: „Ко би могао помоћи Југославији, малој и подељеној? Рат би био лудило. Тако је мислио регент Павле, тако су мислили министри и сви они који су имали интересе у сфери економије и финансија ... Али Срби романтични и смели спремали су побуну, и када су неки планирали да сруше регентство и владу што су прихватили савез са Немачком, у српском народу нашли су најједнодушнију сагласност.“²⁴ Видимо да је у приватном запису Русо признао да је знао већинско расположење српског народа против пакта, што је супротно ономе што је написао у тексту објављеном у *Ла stampa*.

Детаљним извештајем објављеним у штампи везано за 27. март фактички се завршила фаза деловања Руса као дописника *Ла stampa* из Београда. У град у коме је живео скоро четири године враћаће се више пута 1941, о чему је оставио записе. Накнадно, Русо је чуо, вероватно од италијанског посланика Мамелија, да га је професор Слободан Јовановић контактирао не би ли свог министра спољних послова Галеаца Ћана замолио за посредовање

²² *La Stampa*, Anno XIX, num. 74, 27. 3. 1941, 1.

²³ *La Stampa*, Anno XIX, num. 82, 5. 4. 1941, 3.

²⁴ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 11.

код Немачке. Наводно, Ђано је рекао да по том питању не ради ништа.²⁵ Јасно је да је било касно за реакције, судбина Југославије била је већ одређена.

Русо је, очекивано, и током рата био у контакту са италијанским посланством у Београду, само је оно имало нешто различита овлашћења него пре рата.²⁶ Посланство није било акредитовано, ни код немачког команданта, ни касније код владе Милана Недића која није имала министарство спољних послова. По договору који је са немачким окупационим властима постигнут у лето 1941. италијанско представништво није имало право да ступа у директан однос са домаћом управом која је постојала од маја. Непосредним увидом у дипломатску грађу можемо закључити да се тај договор стриктно спроводио.²⁷ Током 1941. на челу италијанског посланства у Београду био је Франческо Ђорђо Мамели (Mameli Francesco Giorgio), са титулом специјални изасланик и опуномоћени министар у Београду.²⁸ Он је то место заузимао од 29. јануара 1940. Поред посланика, постојала су и три чиновника са титулом секретара и три војна аташеа, по један представник копнене војске, ваздухопловства и морнарице.²⁹ Када је Мамели био одсутан, мењао га је први секретар Гастоне Гвидоти, службеник са већ дугачким стажом у српској и југословенској престоници.³⁰

²⁵ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 43.

²⁶ О италијанској политици према српском питању током Другог светског рата видети: Massimo Bucarelli, "Disgregazione Jugoslava e questione Serba nella politica Italiana", u: *L'occupazione Italiana della Jugoslavia (1941–1943)*, ur. Caccamo Francesco, Monzali Luciano, Firenze 2008, 11–59. Новија литература о италијанској окупацији Југославије: Милутин Живковић, *Стара Раика под италијанском окупацијом 1941–1943*, I-II, Београд 2020; Eric Gobetti, *Alleati del nemico. L'occupazione italiana nel Jugoslavia (1941–1943)*, Roma-Bari 2013; Коста Николић, *Италијанска војска и четници у Другом светском рату у Југославији 1941–1943*, Београд, 2008; Džejms Bergvin, *Imperija na Jadranu. Musolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*, Beograd 2007; Eric Gobetti, *L'occupazione allegra. Gli italiani in Jugoslavia (1941–1943)*, Roma 2007; Dragan Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, Beograd 1999.

²⁷ Посланик у Београду Мамели у писму 20. априла 1943. изричито наводи да није ступао у директне контакте са Недићем током свог службовања. I Documenti Diplomatici Italiani (DDI), Nona serie: 1939–1943, Volume X, (7. febbraio – 8. settembre 1943), Roma: 1990, documento 247, pagina 320.

²⁸ Мамели је већ био дипломата са искуством јер је пре Београда боравио у Риги (1933–1936) и Лисабону (1936–1939). Из Београда ће отићи у лето 1943, када 27. јуна прелази у Софију где наставља да ради и након пада фашизма, прво самоиницијативно, а после и као званични представник нових италијанских власти. Крајем 1952. одликован је Орденом витеза реда великог крста за заслуге за Републику Италију. Пензионисан је из дипломатије 1958. године, након петогодишњег мандата као италијански амбасадор у Ватикану.

²⁹ Такође видети: Бојан Симић, „Окупирана Србија у извештајима италијанског посланства у Београду (1941–1943)“, *Војноисторијски гласник*, 1/2017, 92–93.

³⁰ Гастоне Гвидоти (29. септембар 1901 – 28. март 1982) завршио је право у Сијени након чега је постао службеник Министарства спољних послова. У Београду је као први секретар посланства радио од 1936. до 1942. Врхунац дипломатске

Алфио Русо се вратио у Београд веома брзо након окупације, када је разговарао са Гвидотијем о новонасталим променама и „новом поретку“. Прошао је кроз некад јединствену земљу и видео срушене мостове на Сави и Дунаву. Гвидоти, који је остао у посланству током рата, причао му је о бомбардовању Београда и данима након њега. Сам Русо обишао је куће својих пријатеља које су биле порушене а већина њих избегла је из града. Његово убеђење било је да је Југославија уништена, а да су је уништили генерал Душан Симовић и остали који нису веровали Немачкој. Томе је додао наводне речи Слободана Јовановића, тада потпредседника пучистичке владе, који је, плачући, изговорио: „тачно је, тачно је, ми смо упропастили, уништили, Југославију“.³¹ Јасно је да је Русо, као неко ко је провео више година у Београду и стекао много пријатеља међу његовим становницима, жалио што је дошло до пуча, па је донекле и емотивно писао о одлуци официра која је неминовно водила у рат. Из перспективе новинара фашистичке епохе заиста није било разлога да се 27. марта 1941. догоди то што се догодило.

Наравно, његов посао се настављао. Ратно време повећало је глад за информацијама. Пут га је током прве ратне године често водио у Загреб где је могао да разговара са водећим личностима НДХ, Антом Павелићем и Еугеном Кватерником, посети бројне логоре и схвати сву монструозност њихове политике према Србима. Русо је имао три разговора са Павелићем чије детаље доноси у својим забелешкама. Поглавник и Кватерник су изразили спремност да елиминишу сву српску популацију на територији НДХ, ако им се за то укаже прилика. Њихове изјаве дате италијанском новинару у том смислу су недвосмислене и јасне. На моменте потпуно изненађен оним што чује од усташа тражио је да му потврде изречено.³² Значајан део друге половине 1941. Алфио Русо је провео у Украјини извештавајући о дешавањима на Источном фронту.

О сложеној ситуацији у Србији током 1941. Русо се више пута освртао што кроз разговоре са онима који су преживљавали тешка времена у Србији, што кроз лична размишљања.³³ О географском значају Србије како га је видео Русо је оставио један занимљив запис. На почетку он се сам пита шта је Србија 1941? Једна мала земља са сада мало више од три милиона становника „сиромашних, сентименталних, емотивних“. Осврћући се на потресе у скорашњој историји земље, од убиства последњих Обреновића до

каријере доживео је након Другог светског рата када је био италијански представник у Уједињеним нацијама (1951–1955), амбасадор у Београду (1955–1958), Аустрији (1958–1961), Западној Немачкој (1961–1964) и Великој Британији (1964–1968).

³¹ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 85–86.

³² Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 105–119.

³³ Најновија студија о Србији током прве ратне године: Бојан Димитријевић, *Србија 1941*, Београд 2021.

пуча од 27. марта, он пише: „Једна земља која личи на буре барута ако страст загреје главе. Али она је, упркос својој малености и лудилу, веома важна, стратешки важна, јер је попут кључа, који отвара и затвара, према вољи оног који је поседује, врата огромног географског комплекса.“³⁴ У даљем исказу Русо каже да су само неколико седмица након немачке окупације остаци разбијене југословенске војске и четници узели оружје и формирали герилу. Након немачког напада на СССР том отпору прикључили су се и комунисти. Тако је устанак постао масовнији а акције против окупатора учесталије и организованије.³⁵

Након сурових репресалија и сламања устанка у Србији током јесени 1941, у Београду среће једног пријатеља чије име не спомиње. Записује његове очајничке речи: „Страшно, страшно. Не можемо више да издржимо. Свака реч, не мислим сваки гест, кажњава се затвором, депортацијом, смрћу. Србију туче немачки штап онако како турски никада није умео.“ „Страшне приче, ноћна мора“, закључује Русо.³⁶ Његов запис одише саосећањем са људима са којима је провео неколико година, али и осећајем немоћи да било шта учини по том питању. Његово је било да записује и сведочи о догађањима... Током лета 1941. посланик Мамели писао је у сличном стилу, потврђујући како се наставља кажњавање Србије а „пре свега Београда“ који су започети бомбардовањем 6. априла.³⁷

Долазак генерала Милана Недића на место председника владе крајем августа Русо је коментарисао у складу са првим импресијама италијанске дипломатије. Он је виђен као човек који није био присталица Осовине, пре свега неко ко је био противник Италије.³⁸ Његова колаборација, барем у почетку, виђена је као изнуђени потез. Русо је формирање нове владе видео и као мамац за легализацију четника и њихову употребу против партизана, јер је Недић представљен као српски патриота, антикомуниста и негативно настројен према Хрватима.³⁹

За генерала Дражу Михаиловића тврдио је да он служи само краљу и српским националистима, односно само Србији, за разлику од комуниста

³⁴ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 127.

³⁵ Русо наводи буквално да се даном напада сила Осовине на СССР рађа комунистички покрет отпора у Југославији. Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 127–131.

³⁶ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 120.

³⁷ Bucarelli, *Disgregazione Jugoslava e questione serba*, 33.

³⁸ Немци су знали да Италијанско посланство у Београду има негативан став у вези са постављењем Недића за председника владе, па су се трудили да га образложе својим савезницима. Више о томе: Бојан Симић, „Генерал Милан Недић у италијанској дипломатској грађи (1940–1943)“, у: *Генерал Милан Недић и домаћа управа у Србији 1941–1944. године – научни погледи*, Београд 2017, 33–35.

³⁹ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 128.

који су од напада на СССР почели да заступају шири југословенски програм. Он је у томе видео кључ њиховог каснијег успеха насупрот Михаиловићу. Такође, сматрао је да млађе генерације нису посебно везане за монархију, а да су многи од њих комунисти. Посебно је апострофирао студенте и децу имућних родитеља, правећи паралелу са стањем у Италији.⁴⁰

Русови текстови написани током 1941. нису само важни за боље разумевање италијанске политике на Балкану већ дају јаснију слику предратне и ратне ситуације у Србији али и на територији НДХ. Радило се о интелигентном човеку који је, поред тога што је био талентован новинар, добро познавао стање у земљи и региону. Његова сведочанства из сусрета са званичницима имају посебну тежину јер су само тако неке изјаве забележене и остале доступне јавности. Његови лични записи имају већу вредност у односу на оне у контролисаној италијанској штампи јер је у њима могао слободно да се изрази и изнесе неке детаље који нису били у складу са актуелном политиком режима у Риму. Домети његових запажања, иако без сумње значајни, били су ограничени његовом припадношћу једном народу и режиму који је имао своје јасне интересе на простору са ког је извештавао.

Извори и литература

Објављени извори

I Documenti Diplomatici Italiani (DDI), Nona serie: 1939-1943, Volume X, (7. febbraio - 8. settembre 1943), Roma, 1990.

Штампа

La Stampa, Torino

Литература

Allotti Pierluigi, *Giornalisti di regime. La stampa italiana tra fascismo e antifascismo (1922–1948)*, Roma 2012.

Bergvin Džejms, *Imperija na Jadranu. Musolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*, Beograd 2007.

Biber Dušan, „O padu Stojadinovićeve vlade“, *Istorija XX veka VIII*, Beograd 1966.

Bucarelli Massimo, “Disgregazione Iugoslava e questione Serba nella politica Italiana”, u: *L’occupazione Italiana della Iugoslavia (1941–1943)*, ur. Caccamo Francesco, Monzali Luciano, Firenze 2008, 11–59.

⁴⁰ Russo, *Rivoluzione in Jugoslavia*, 130–131.

Gobetti Eric, *Alleati del nemico. L'occupazione italiana nel Jugoslavia (1941–1943)*, Roma-Bari 2013.

Gobetti Eric, *L'occupazione allegra. Gli italiani in Jugoslavia (1941–1943)*, Roma 2007.

Gocini Đovani, *Istorija novinarstva*, Beograd 2001.

Димитријевић Бојан, *Србија 1941.*, Београд 2021.

Живковић Милутин, *Стара Рашка под италијанском окупацијом 1941–1943*, I-II, Београд 2020.

Nenezić, Dragan *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, Beograd 1999.

Николић Коста, *Италијанска војска и четници у Другом светском рату у Југославији 1941–1943*, Београд 2008.

Russo Alfio, *Rivoluzione in Jugoslavia*, Roma 1944.

Симић Бојан, „Генерал Милан Недић у италијанској дипломатској грађи (1940–1943)“, у: *Генерал Милан Недић и домаћа управа у Србији 1941–1944. године – научни погледи*, Београд 2017, 31–46.

Simić Bojan, “Italian diplomacy on Milan Stojadinović after his fall from power”, *Istraživanja* 30 (2019), 256–271.

Симић Бојан, *Милан Стојадиновић и Италија. Између дипломатије и пропаганде*, Београд 2019.

Симић Бојан, „Окупирана Србија у извештајима италијанског посланства у Београду (1941 – 1943)“, *Војноисторијски гласник*, 1/2017, 92–108.

Симић Бојан, „Торински дневник Ла stampa о Милану Стојадиновићу“, *Токови историје*, 2/2015, 41–55.

Signoretti Alfredo, *La Stampa in camicia nera*, Roma 1968.

Tranfaglia Nicola, *La stampa del regime 1932–1942, Le veline del Minculpop per orientare l'informazione*, Milano 2005.

Una vita per il Giornalismo. Alfio Russo, ur. Sebastiano Catalano, Acireale 1982.

Ciano Galeazzo, *Diario 1936–1943*, Milano 2010.

Summary

Bojan Simić SERBIA DURING 1941 SEEN BY ITALIAN JOURNALIST ALFIO RUSSO

Alfio Russo was an Italian journalist who was a correspondent from Belgrade for the important fascist newspaper La Stampa in the period from 1937 to 1941. During his stay in Yugoslav capital, he wrote more than hundred articles

considering the situation in the country, mostly about its foreign policy. He was well respected journalist and he interviewed many important Yugoslav officials, royals and ministers. Also, he made many friends, both Serbian and foreigners who temporarily lived in Belgrade. That fact gave him better inside on the region.

Russo left many testimonies considering Serbia during 1941. Those were articles that he wrote for *La Stampa* and private notes that he gathered and published during 1944. In his articles he was on the official line established by the Fascist regime, while in his memoirs he wrote his personal opinion on various topics. He wrote about political and military situation in the country, but also about tragedy of common people. The Italian journalist was especially shocked by the events of 27 March and coup d'état that changed the fate of Yugoslavia. During 1941, he traveled in Serbia and Independent State of Croatia writing about war atrocities. His personal notes are more important because in them he wrote freely without fear of censorship. Russo's texts are important for better understanding, not only Italian foreign policy in the region, but also the internal situation in Serbia. He was an intelligent man invested in his profession who knew the region that he wrote about.